

08
επαναληπτικά
θέματα

Γ' ΛΥΚΕΙΟΥ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
ΑΡΧΑΙΑ

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ

Διδαγμένο Κείμενο

Αριστοτέλους Ἠθικὰ Νικομάχεια Β1, 7-8. Β3, 1-2

- Α. Από το κείμενο που σας δίνεται, να αποδώσετε στη νέα ελληνική το απόσπασμα: «Ὅμοίως δὲ καὶ τὰ περὶ τὰς ἐπιθυμίας ... ὁ δὲ λυπούμενος δειλός».

Το ίδιο συμβαίνει και με τις επιθυμίες και την οργή· άλλοι δηλαδή γίνονται σώφρονες και πρόοι και άλλοι ακόλαστοι και οξύθυμοι, οι πρώτοι με το να συμπεριφέρονται με ένα συγκεκριμένο τρόπο απέναντι στις περιστάσεις αυτές και οι δεύτεροι με τον αντίθετο τρόπο. Και με ένα λόγο, τα μόνιμα στοιχεία του χαρακτήρα μας διαμορφώνονται από την επανάληψη όμοιων ενεργειών. Γι' αυτό και πρέπει να προσδίδουμε μια ορισμένη ποιότητα στις ενέργειές μας· γιατί σύμφωνα με τις διαφορές αυτών διαμορφώνονται και οι συνήθειές μας. Επομένως, το να αποκτούμε από την πιο μικρή ηλικία τη μια ή την άλλη συνήθεια δεν έχει μικρή σημασία, αλλά πολύ μεγάλη ή μάλλον σημαίνει το παν. Ως αποδεικτικό σημάδι των έξεων, πρέπει να θεωρούμε την ευχαρίστηση ή τη δυσαρέσκεια που συνοδεύει τις πράξεις μας· όποιος δηλαδή απέχει από τις σωματικές απολαύσεις και χαίρεται γι' αυτό καθαυτό το γεγονός είναι σώφρων, ενώ όποιος δυσανασχέτει είναι ακόλαστος· όποιος υπομένει τους κινδύνους και χαίρεται ή τουλάχιστον δεν δυσαρεστείται με αυτό, είναι ανδρείος, ενώ όποιος δυσαρεστείται είναι δειλός.

B1. «Καὶ ἐνὶ δὴ λόγῳ ἐκ τῶν ὁμοίων ἐνεργειῶν αἱ ἕξεις γίνονται»:
Ποια είναι η νέα αριστοτελική έννοια που εισάγεται στο συγκεκριμένο χωρίο; Αφού τη συσχετίσετε με την ηθική πράξη και τις ψυχικές διαθέσεις, να δώσετε τον ορισμό της.

Έχοντας δείξει σε προηγούμενη ενότητα ότι ο τρόπος άσκησης μιας «τέχνης» (σωστός ή λανθασμένος) καθορίζει και την ποιότητα (θετική ή αρνητική) του ασκούμενου ως τεχνίτη, ο Αριστοτέλης εφαρμόζει με αναλογικό τρόπο το συμπέρασμα αυτό στο πεδίο της ηθικής δράσης («ἐπὶ τῶν ἀρετῶν») και των συναισθηματικών καταστάσεων («περὶ τὰς ἐπιθυμίας καὶ περὶ τὰς ὀργάς»). Έτσι, υποστηρίζει ότι η επαναληπτική τέλεση ορισμένων πράξεων (πράξεις δικαιοσύνης ή αδικίας, γενναιότητας ή δειλίας, εγκράτειας ή ακολασίας κ.τ.λ.), όπως και η αντίστοιχη εκδήλωση συγκεκριμένων ψυχικών διαθέσεων (πραότητα, οργή κ.τ.λ.), παράγουν και τις ανάλογες ἕξεις, δηλαδή τις σταθερές συνήθειες ενός ανθρώπου ή, αλλιώς, τα σταθερά και μόνιμα γνωρίσματα του χαρακτήρα του (άνθρωπος γενναίος ή δειλός, δίκαιος ή άδικος, εγκρατής ή ακόλαστος, πράος ή εὐέξαπτος κ.ο.τ.). Αυτό σημαίνει ότι όποιος, για παράδειγμα, στις καθημερινές συναναστροφές του με τους άλλους ανθρώπους συμπεριφέρεται με δίκαιο τρόπο, γίνεται δίκαιος, διαμορφώνει δηλαδή την ἕξιν του δικαίου. Όποιος αντίθετα συμπεριφέρεται με άδικο τρόπο, γίνεται άδικος, διαμορφώνει επομένως την ἕξιν του άδικου. Αντίστοιχα, όποιος αντιμετωπίζει τις αντιξοότητες της ζωής με γενναιότητα, γίνεται γενναίος, ενώ όποιος νιώθει φόβο απέναντι σε τέτοιες καταστάσεις, γίνεται δειλός. Τέλος, όποιος αντιδρά με υπέρμετρη οργή απέναντι στα ερεθίσματα του κοινωνικού περιβάλλοντος, γίνεται οξύθυμος, ενώ όποιος αντιδρά με νηφαλιότητα, γίνεται πράος.

Έχοντας πλέον καταδείξει την άρρηκτη σχέση επιμέρους ηθικών πράξεων και συναισθηματικών διαθέσεων με τις ἕξεις, ο Αριστοτέλης συνοψίζει το περιεχόμενο των παραπάνω επισημάνσεών του προβαίνοντας στο ακόλουθο γενικό συμπέρασμα: ο χαρακτήρας κάθε ανθρώπου διαμορφώνεται με βάση τις πράξεις που αυτός τελεί και τις συναισθηματικές διαθέσεις που εκδηλώνει συστηματικά και κατ' επανάληψη στη ζωή του. Η τέλεση συγκεκριμένων πράξεων και η εκδήλωση συγκεκριμένων ψυχικών διαθέσεων παράγουν και τις ανάλογες ἕξεις, προσδίδουν δηλαδή συγκεκριμένα χαρακτηριστικά στο ήθος, στην προσωπικότητα, στην ιδιοσυγκρασία ενός ανθρώπου.

Αναλυτικότερα, η λέξη ἕξις παράγεται από το θέμα σεχ- του ρ. ἔχω και την παραγωγική κατάληξη -σις, που δηλώνει ενέργεια του υποκειμένου (σέχ- σις, ἔχ-σις, ἕξις). Επομένως, με τον όρο αυτό

δηλώνονταν αρχικά η κατοχή, η απόκτηση ενός οποιουδήποτε πράγματος, αλλά και η προσπάθεια που καταβαλλόταν για την απόκτησή του. Στη συνέχεια, η λέξη αυτή μεταβλήθηκε σημασιολογικά δηλώνοντας τη σταθερή και μόνιμη ιδιότητα του χαρακτήρα ενός ανθρώπου, που απέκτησε μέσω της συστηματικής και μακροχρόνιας τέλεσης συγκεκριμένων ενεργειών.

B2. Να σχολιαστεί η διαφοροποίηση που παρατηρείται στην έννοια της «ήδονης» στο αριστοτελικό κείμενο.

Στο παρατιθέμενο απόσπασμα ο Αριστοτέλης υποστηρίζει, μεταξύ άλλων, ότι ασφαλές κριτήριο για να διαπιστώσει κανείς τι είδους έξεις έχει διαμορφώσει ένας άνθρωπος, αποτελεί το αίσθημα της ευαρέσκειας («ήδονήν») ή της δυσαρέσκειας («λύπην») που νιώθει κατά την τέλεση μιας πράξης: για παράδειγμα, κάποιος που απέχει από τις σωματικές ηδονές και αισθάνεται χαρά γι' αυτό είναι σώφρων («ὁ μὲν γὰρ ἀπεχόμενος τῶν σωματικῶν ἡδονῶν καὶ αὐτῷ τούτῳ χαίρων σώφρων»), ενώ αυτός που δυσφορεί με τη συγκεκριμένη κατάσταση είναι ακόλαστος, ακόμα κι αν την υπομένει («ὁ δ' ἀχθόμενος ἀκόλαστος»). Κατά τον ίδιο τρόπο, κάποιος που αντιμετωπίζει με χαρά ή, έστω, χωρίς λύπη τις δυσχέρειες ή τους κινδύνους που συναντά στη ζωή του, είναι ανδρείος («ὁ μὲν ὑπομένων τὰ δεινὰ καὶ χαίρων ἢ μὴ λυπούμενος γε ἀνδρείος»), ενώ αυτός που στενοχωριέται και φοβάται όταν καλείται να αντιμετωπίσει τέτοιες καταστάσεις, είναι δειλός, ακόμη κι αν τις αντιμετωπίζει («ὁ δὲ λυπούμενος δειλός»). Τούτο σημαίνει ότι στον άνθρωπο που έχει κατακτήσει τις ηθικές αρετές και τις έχει καταστήσει σταθερό και μόνιμο γνώρισμα του χαρακτήρα του, υπάρχει αντιστοιχία μεταξύ ενεργειών και ψυχικών διαθέσεων: η εκδήλωση ηθικά αποδεκτών συμπεριφορών συνοδεύεται από ευάρεστες συναισθηματικές διαθέσεις, ενώ η εκδήλωση ηθικά απαράδεκτων και κατακριτέων συνοδεύεται από δυσάρεστες. Αντίθετα, στον άνθρωπο που δεν έχει κατακτήσει τις συγκεκριμένες ιδιότητες, συμβαίνει το αντίθετο: η τέλεση ηθικά αξιέπαινων πράξεων τού προκαλεί αρνητικά συναισθήματα, ενώ η διάπραξη ηθικά αξιόμεμπτων ενεργειών τού προκαλεί θετικά συναισθήματα.

Από τα παραπάνω ο Αριστοτέλης συνάγει το συμπέρασμα ότι οι ηθικές αρετές συνδέονται άμεσα με τις ψυχικές διαθέσεις του ατόμου («περὶ ἡδονὰς γὰρ καὶ λύπας ἐστὶν ἡ ἠθικὴ ἀρετὴ»). Τούτο αποδεικνύεται επιπροσθέτως από το γεγονός ότι η επιδίωξη της ήδονης οδηγεί ένα άτομο στη διάπραξη μιας ηθικά επιλήψιμης ενέργειας, ενώ η επιθυμία αποφυγής της λύπης τον κάνει να απέχει από την επιτέλεση μιας ηθικά αξιέπαινης πράξης («διὰ μὲν γὰρ τὴν

ήδονήν τὰ φαῦλα πράττομεν, διὰ δὲ τὴν λύπην τῶν καλῶν ἀπεχόμεθα»). Εύκολα αντιλαμβάνεται κανείς ότι η λέξη ήδονή έχει στη συγκεκριμένη περικοπή («περὶ ήδονάς») αρνητικό σημασιολογικό περιεχόμενο, σε αντίθεση με την προηγούμενη περίοδο («τὴν ἐπιγινομένην ήδονήν») που είχε θετικό. Για τον Αριστοτέλη, οι ἐμφυτες τάσεις του ανθρώπου, όπως είναι το συναίσθημα της ηδονής ή της λύπης, είναι ἀπὸ μόνες τους ηθικά ουδέτερες. Αποκτούν θετικό ή αρνητικό χαρακτήρα σε συνδυασμό με την πράξη (καλή ή κακή) που αυτές συνοδεύουν. Έτσι, «καλή» είναι η ήδονή που αισθάνεται κανείς όταν τελεί μια ενάρετη πράξη και «κακή» όταν διαπράττει μια ἀνήθικη ενέργεια. Η πρώτη συντείνει στη διατήρηση της μεσότητας και του ὀρθοῦ λόγου, ενώ η δεύτερη έχει το αντίθετο αποτέλεσμα. Γι' αυτό και η παιδεία πρέπει να καθιστά τον ἄνθρωπο ικανό να διακρίνει μεταξύ «καλῶν» και «κακῶν» ηδονῶν και να ἐπιλέγει τις πρώτες.

B3. Ποια ήταν η συμβολή του Ευδόξου στη διαμόρφωση της προσωπικότητας του Αριστοτέλη κατά τα δύο πρώτα χρόνια της παραμονής του στην Ακαδημία;

Βλ. Εισαγωγή σχολικού βιβλίου, σελ. 140: «Ένας τέτοιος λόγιος τον οποίο είχε την τύχη να συναντήσει ο Αριστοτέλης ... τέτοια ήταν κατά βάση η ψυχοσύνθεση του Πλάτωνα»).

B4α. θαρρεῖν, ἀκόλαστοι, ὀργίλοι, ἀχθόμενος: Να εντοπίσετε στο αρχαίο κείμενο τα αντώνυμα των παραπάνω λέξεων.

θαρρεῖν:	φοβεῖσθαι
ἀκόλαστοι:	σώφρονες
ὀργίλοι:	πρᾶοι
ἀχθόμενος:	χαίρων

B4β. ἀπαλλαγὴ, σχῆμα, ἐπισήμανση, ἀχαρος, ἄξονας, προφήτης: Για καθεμιά ἀπὸ τις λέξεις που σας δίνονται να γράψετε και μία ετυμολογικῶς συγγενή ἀπὸ το αρχαίο κείμενο.

ἀπαλλαγὴ:	συναλλάγμασι
σχῆμα:	ἔχει, ἔξεις, ἀπεχόμεθα
ἐπισήμανση:	σημεῖον
ἀχαρος:	χαίρων
ἄξονας:	ἤχθαι
προφήτης:	φησὶ

Αδίδακτο κείμενο

Ξενοφών, Απομνημονεύματα 4, 2, 8-9

Γ1. Να αποδώσετε στη νέα ελληνική το απόσπασμα

Πες μου, είπε, Ευθύδημε, αλήθεια, όπως ακριβώς μαθαίνω, έχεις συγκεντρώσει πολλά συγγράμματα ανδρών που λέγεται ότι έχουν γίνει σοφοί; Και ο Ευθύδημος είπε: «(Αλήθεια) Σωκράτη, μα τον Δία! και ακόμη βέβαια συγκεντρώνω, έως ότου αποκτήσω όσο το δυνατόν περισσότερα.» «Μα την Ήρα», είπε ο Σωκράτης, «σε θαυμάζω, γιατί δεν προτίμησες περισσότερο να αποκτήσεις θησαυρούς από ασήμι και χρυσάφι παρά θησαυρούς σοφίας; είναι φανερό, λοιπόν, ότι πιστεύεις πως το ασήμι και το χρυσάφι δεν κάνει καθόλου καλύτερους τους ανθρώπους, οι απόψεις όμως των σοφών ανδρών πλουτίζουν σε αρετή αυτούς που τις έχουν γνωρίσει (κάνει κτήμα τους). Και ο Ευθύδημος χαιρόταν που άκουγε αυτά, γιατί νόμιζε ότι κατά τη γνώμη του Σωκράτη προσπαθεί να αποκτήσει με σωστό τρόπο τη σοφία.

Γ2α.

προείλου:	το β' ενικό προστακτικής στο χρόνο και στη φωνή που βρίσκεται προελοῦ
συνάγω:	το απαρέμφατο παρακειμένου της μέσης φωνής συνῆχθαι
ἔφη:	το β' πληθυντικό υποτακτικής ενεστώτα φῆτε
ποιεῖν:	το α' ενικό οριστικής παρατατικού μέσης φωνής ἐποιούμην
ἀκούων:	το α' ενικό ευκτικής αορίστου στη φωνή που βρίσκεται ἀκούσαιμι

Γ2β.

σοφῶν:	τον ίδιο τύπο στο συγκριτικό βαθμό σοφωτέρων
ἀνδρῶν:	την κλητική ενικού ἄνερ
ταῦτα:	τη γενική πληθυντικού στο θηλυκό γένους τούτων
πολλά:	την αιτιατική ενικού στο αρσενικό γένος και στον ίδιο βαθμό πολὺν
ἀκούων:	τη δοτική πληθυντικού στο θηλυκό γένος και στον ίδιο χρόνο ἀκουούσαις

Γ3α. κεκτῆσθαι, βελτίους, νομίζων, τῷ Σωκράτει, ὀρθῶς: Να αναγνωρίσετε συντακτικά τις παραπάνω λέξεις του κειμένου. κεκτῆσθαι: τελικό απαρέμφατο, αντικείμενο του ρ. «προεῖλου»

βελτίους: κατηγορούμενο στο αντικείμενο «ἀνθρώπους» μέσω του «ποιεῖν»

νομίζων: επιρρηματική αιτιολογική μετοχή, συνημμένη στο υποκείμενο («Εὐθύδημος») του ρ. «ἔχαιρεν», λειτουργεί συντακτικά ως επιρρηματικός προσδιορισμός της αιτίας

τῷ Σωκράτει: δοτική προσωπική του κρινόντος προσώπου από το «δοκεῖν»

ὀρθῶς: επιρρηματικός προσδιορισμός του τρόπου στο «μετιέναι».

Γ3β. «νομίζεις ἀργύριον καὶ χρυσίον οὐδὲν βελτίους ποιεῖν τοὺς ἀνθρώπους»: Να μεταφέρετε τον πλάγιο λόγο σε ευθύ.

Αργύριον καὶ χρυσίον οὐδὲν βελτίους ποιεῖ τοὺς ἀνθρώπους.

Γ3γ. «καὶ ἔτι γε συνάγω, ἕως ἂν κτήσωμαι»: Να αναγνωρίσετε το είδος του λανθάνοντα υποθετικού λόγου του αποσπάσματος.

Ο λανθάνων υποθετικός λόγος δηλώνει την αόριστη επανάληψη στο παρόν – μέλλον (η υπόθεση εντοπίζεται στη χρονικοῦποθετική πρόταση που εκφέρεται με υποτακτική «ἕως ἂν κτήσωμαι» και η απόδοση στο ρήμα της κύριας που εκφέρεται με οριστική ενεστώτα «συνάγω»).